

ENSV PEDAGOOGIKA TEADUSLIKU UURIMISE INSTITUUT

STIILIÕPETUSE ALGMED

Katsetöövihik VIII klassile

TALLINN 1984

A-25818

ENSV PEDAGOOGIKA TEADUSLIKU UURIMISE INSTITUUT

STILIÕPETUSE ALGMED

Katsetöövihik VIII klassile

Koostanud L. Villand

TALLINN 1964

I. INFORMATSIOONIKEEL JA SUHTUMISEKEEL

Oletame, et seisad pidulikuks koonduseks ülesrivistatud pioneeri-maleva ees. See on tore pilt rõõmsaimelistest tüdrukutest ja poistest: eredad värvid, sirged read, reipad käsklused. — Tõepoolest, siin on, mida vaadata-kuulata.

Sellesama mulje alusel tuleb kirjutada kirjand. Kuidas seda teha nii, et kirjand väljendaks sedasama, mida sa ise nägid, tundsid ja mõtlesid? See pole hoopiski nii hõlpus, kui arvata võiks.

Vaatleme kaht näidet, mis püüavad edasi anda üht ja sama sündmust — pioneerikoondust:

A. 29. oktoobril 1963. a. kell 18.00 rivistus meie pioneerimalev pidulikuks koonduseks kooli saali. Rivistumine toimus väga korralikult. Pärast rühmajuhtide raporteid toodi kohale maleva lipp. Seejärel esines kooli komsomoliorganisatsiooni sekretär ettekandega ÜLKNÜ võitlustest. Pärast jälgisime isetegevusetekandeid. Pidulik malevakoondus lõppes ühislauluga. Koondus jättis meeldiva mulje.

B. Kui vaatan neid väikesi punarätikandjaid, näivad nad mulle lilledena. Justkui nartsissid oma valgetes pluusides ja punaste rätikutega. Ainult kollane südamik puudub. Ei, mõnel on ka see olemas. Seal seisab tütarlaps valges pluusis ja punase rätikuga. Ta juuksed on just niisama kollased nagu nartsissi südamik. Lill mis lill!

Ülesanne 1.

Võrdle ülalesitatud tekste omavahel. Mis nendes on ühist, mis erinevat?

Eespool toodud tekste võrreldes paneme tähele, et ühel juhul (A) autor üksnes teatab ehk informeerib malevakoonduse toimumisest. Teisel juhul (B) aga tunneme autori suhtumist, tema sügavat kaasaelamist pioneerikoonduse meeleolule.

Jõuame järeldusele, et on kaks põhilist väljendusviisi ehk kahte liiki kõnet, mida tingilikult nimetame informatsiooni- ja suhtumisekeeleks.

1. Informatsioonikeelega teatatakse midagi, ilma et rääkija oma suhtumist avaldaks. Informatsioonikeelt iseloomustab täpselt piiritletud mõte.

3. Millised alljärgnevatest väljenditest kuuluvad informatsiooni-keelde, millised suhtumisekeelde? Viimastele tõmba joon alla.

Külm vesi, soe naeratus, külm pilk, jahedad ilmad, soe ilm, jahedad vahekorrad, avar tuba, päikesepaisteline lapsepõlv, avar mõistus, päikesepaisteline ilm.

4. Kuidas saab muuta informatsioonikeelt suhtumisekeeleks? Tõesta seda eeltoodud näidete abil.

5. Järgnevalt tutvud kahe kirjandiga. Mõlema teemaks on «Kui oleksin kosmonaut». Kumb nendest on huvitavam, sisukam ja väljendusrikkam?

A. On jahe öö. Põhjatus taevas vilguvad külmalt ja rahulikult tuhanded tähed. Keset sinakashallina näivat kõrbet seisab hõbedane tähelaev. Taevas, kõrb ja tähelaev — kõik on vaiksed. Kuid see on petlik vaikus, ootav vaikus. Ja juba kuuldubki helkiva hiiglase juurest tasane urin. Ühes sellega tõusevad laeva alt tolmu- ja liivakeerised. Urin paisub mürinaks, mürin mõirgamiseks, liivapilv kerkib halli müürina kõrgusesse ja matab laeva silueti enda alla. Nüüd mõirgab kogu kõrb, kaugelt mõirgavad vastu mäed. Järsku kerkib liivapilvedest kõige selle kohale särav lind ning tema alt lähtuv oranžkollane tulekeel valgustab hetkeks kõrbes valitsevat kaost. Metallhiiglane tõuseb üha kõrgemale ja kõrgemale, sulab aevumärgatavaks kollaseks punktiks ja kaob siis tähtede külma rahulikku sinasse.

Laeva sisemuses tiksuvad ja surisevad aparaadid. Valgustorud heidavad mahedat valgust seinu täitvatele skaaladele, vilkuvatele indikaatorilampidele ja lülitite mustadele nuppudele. Laiades pööratavates tugitoolides lamavad oranžides kombinesoonides kaheksa inimest. Raskustungi raudne haare surub neid vastu istmete ülipehmet katet. Hingata on raske. Kõik vaikivad. Need kaheksa inimest on maised mugavused vahetanud kosmoseuurijate raske ja ohtuderikka elu vastu. See ei olnud ainult seiklustejanu, see oli inimese terve tung uurimise ja avastamise vastu, mis neid kaheksat sundis astuma tähelaeva kabiini. On üldiselt teada, et rasket, pingutavat tööd tegeva inimese eluiga on tunduvalt lühem keskmisest. Kuid need kaheksa ei hoolinud sellest, nad vahetasid tavalise elu lühema, kuid huvitavama vastu. Ja neil on veel üks eesmärk — nad tahavad kasu tuua oma koduplaneedile, inimestele, oma kodumaale. See lend täiendab kindlasti Maa inimeste teadmiste varasalve.

Ka mina tahaksin olla nende kaheksa hulgas. Või mõne teise kolme, kuue või seitsme hulgas, kes tulevikus lähevad vallutama kosmose avarusi. Ma vahetaksin rõõmuga Maa sinise taeva Marsi

halli või Veenuse punaka vastu, õitsevad viljapuuaiad Merkuuri lööskavate kivide või Jupiteri gaasiookeanide vastu. Mitte sellepärast, et ma maist loodust küllalt ei armastaks. Ei, minu arvates on Maa taevas kõige ilusamat värvi, viljapuuaiad kõige kaunimad. Kuid ma tahan näha ka teisi maailmu, alistada neid Inimesele, et ta veelgi rohkem, vääriks suurt algustähte.

Ma tean, selleks tuleb väga palju õppida, omandada põhjalikke teadmisi mitmesugustel erialadel, olla füüsiliselt ja moraalselt hästi ette valmistatud.

B. Juba vanas Kreekas unistasid inimesed lendudest kosmosesse. Nende ja paljude teiste unistus täitus 12. aprillil 1961. aastal, mil esimese inimesena lendas kosmosesse Juri Gagarin. Nüüd, kui sellest ajast on möödunud juba mitu aastat, võime uhkusega vaadata minevikku. Iga aastaga täienevad meie kodumaal kosmosevallutajate read. Jääb vaid loota, et rahulikku kosmosevallutamise ajastut ei sega sõjakoledused.

Kujutlen, kuidas minust võiks saada kosmonaut.

Sõjaväeteenistus on igale meeskodanikule aukohuseks, nii on öeldud Nõukogude Liidu Konstitutsioonis. Saanud üheksateist aastat vanaks, läksin ka mina sõjaväkke. Ma sattusin lennuväkke. Lennuasjandus huvitas mind väga, sest siin oli vaja julgust, vastupidavust ja rohkeid teadmisi.

Kord võttis lendur mind õppelennulegi kaasa, mis oli väga huvitav.

Ühel hommikul saabusid meile külla kosmonautide ettevalmistamise eriteadlased. Meie väeosast valiti kosmonautide treeningutele kümme poissi, nende hulgas ka mina.

Treenida tuli väga mitmekülgsest, vastasel korral oleks lend muutunud ohtlikuks. Kaaluta olek, kiirendus — igal sammul varitsev oht. Kui ettevalmistusaeg oli lõppenud, korraldati kontrollkatsed, mis pidid määrama vastupidavama, julgema ja tugevama.

Ajal, kui teised katseid sooritasid, mõtlesin ma kosmose-lennust.

Kogu teadlaste pere oli kogunenud raketidroomile, sest mõne minuti pärast anti start. Viimased tervitussõnad ja juba mürisesid raketimootorid. Süda põksus, lugeses sekundeid, mis olid jäänud stardini. Rakett sööstab orbiidile, kus jätkab teed maandumiseni. Plaani kohaselt pean magama ja sööma kosmoses. Söömine on üpris raske ülesanne, sest toit kipub hõljuma. Kaaluta olek, pole midagi teha. Automaatselt lülitub sisse pidurdussüsteem ja algab maandumine. Kogu rahvas aplodeerib teaduse saavutusele. Tunnen uhkust meie kodumaa ja ka enda üle.

Vastupidavust, raudseid närve, tugevat tahtejõudu — kõike seda on vaja kosmonaudil.

Tahaksin kindlasti saada kosmonaudiks, sest minusugustele poistele meeldivad seiklused ja ebatavalised olukorrad.

Ülesanne 3.

1. Kummas kirjandis on suhtumisekeelel suurem osakaal?
2. Kuidas suhtumisekeele kasutamine on mõjustanud kirjandi elamuslikkust ja ilmekust? Too näiteid.

3. Muuda 5 suhtumiselause informatsioonilauseteks (kirjandi A põhjal). Kirjuta laused alljärgnevasse tabelisse ja võrdle väljenduslikke erinevusi.

Suhtumiselause	Informatsioonilause
Ja juba kuulduki helkiva hiiglase juurest tasane urin.	Juba hakkab kosmoseraketi mootor mürisema.
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>
<i>... ..</i>	<i>... ..</i>

_____ | _____
_____ | _____
_____ | _____
_____ | _____

4. Süvene tähelepanelikult kirjandisse A ja kirjuta välja sõnad, millega autor on väljendanud mõistet «kosmoselaev».

_____ | _____
_____ | _____

5. Võrdle kummagi kirjandi sõnavara rikkust ja mitmekülgust. Mida märkad? Loe üle, mitmel korral esineb sõna «kosmos» (ka liitsõna osana) ühes ja teises kirjandis.

6. Kirjandis A leidub järgmisi sõnu ja väljendeid; kirjuta üles, kuidas neid teisiti väljendada:

mürin: _____

tulekeel: _____

täevas vilguvad tuhanded tähed: _____

raskustungi raudne haare: _____

ohtuderikas elu: _____

kodumaa: _____

teadmiste varasalv: _____

ilus: _____

7. Muuda laused nii, et nad väljendaksid erinevaid suhtumisi: hukkamõistu, kaastunnet, kahtlust. (Ära liialda!)

Näidis. Jälle on tema selles süüdi! Tema, vaeseke, ongi selles süüdi. On siis tema selles süüdi?

Kas ta tuleb sellega toime?

Jaan jäi kooli hiljaks.

Sõjaõhutajad on kurjategijad.

Naaberkolhoosis käiakse masinatega hooletult ümber.

Ta ei jõua seda pakki ära viia.

Nagu selgub, on kirjand B vähem õnnestunud peamiselt selle tõtu, et autor püüdis toime tulla esijoones informatsioonikeele varal.

Pea meeles.

Kirjandite koostamisel peame rohkem tähelepanu pöörama suhtumisekeele kasutamisele.

Mis on suhtumisekeelele iseloomulik.

Suhtumisekeele kasutamine oleneb esijoones järgmistest asjaoludest:

1. sõnavalikust,
2. kujundite valikust,
3. mitmesuguste rahvapäraste väljendite kasutamisest,
4. otsese kõne kasutamisest,
5. tervikpildi laadist,
6. sõnade järjekorrast lauses.

Vaatleme neid lähemalt.

1. Sõnavalik.

Näiteks sõna *maja* ei sisalda mingit suhtumist, ta on vaid teatava hoone nimetus; sõnas *osmik* aga avaldub juba kindel suhtumine (väga vilets, lagunenu maja); sõna *loss* tähendab suurt, ilusat maja, rõhutades teatud suhtumist. Järelikult esimesel juhul on tegemist informatsioonikeelega, teisel ja kolmandal juhul suhtumisekeelega.

Ülesanne 4.

1. Tõmba joon alla neile sõnadele, mis sisaldavad suhtumist, hinnangut.

Vahtima, vaatama; naerma, irvitama; kulutama, prüskama; laps, lapsuke; käima, lonkima; kõnelema, arutama; tuba, uberik; hobune, ratsu, kronu; mees, mehike; poiss, poisu; õppima, tuupima; kirjanik, kirjamees; nutma, pisaraid valama; müts, mütsilodu; vaene, vaeseke; nägu, lõust.

2. Kuidas mõjub lausele hüüdsõnade kasutamine, näiteks *oi, oh, hoplaa, hõissa, viihti* jne.? Põhjenda seda lausenäidetega (viis näidet).

3. Leia järgnevatest lausetest sõnad, mis sisaldavad hinnangut, ja tõmba neile joon alla. Selgita, missugust suhtumist nad väljendavad.

1) Siis aga näen läbi akna, kuidas lillepeenarde vahel hiilib hallivöödilise kassivolask, ja raamat lendab plaksatades lauale, mina ise aga linnuhirmule särü tegema. 2) Südamesopis on ka väike hirmunatuke. 3) Igal teisipäeval ja neljapäeval käime vutti löömas. 4) Minust on saanud vana merehulgas.

4. Täienda ülesande 3. punkti kirjanduspaladest leitud lausenäidetega (4 näidet).

5. Muuda alljärgnevad informatsioonilaised suhtumiselauseteks.
1) Minu isa võitles Suure Isamaasõja ajal rindel.

- 2) Käesoleval kevadel lõpetan ma kooli ja hakkan tööle. _____
- 3) Mulle meenub, kuidas ma esimest korda kooli läksin. _____
- 4) Oli ilus kevadine hommik. _____
- 5) Kõik lapsed olid rõõmsad. _____
- 6) Tahan kasu tuua oma kodukolhoosile. _____
- 7) Elus ei saa läbi ilma teadmisteta. _____
- 8) Mul on palju sõpru. _____
- 9) Tahan astuda komsomoli. _____

Näidis. Tahan astuda komsomoli. Komsomoli astuda — see on minu suurim soov.

2. Kujundite valik.

Ülesanne 5.

1. Meenuta lugemiku lõpus leiduva sõnastiku abil, mis on kunstiline kujund.

2. Meenuta ilukirjanduses kasutatavate kujundite liigitust: kõne-, lause- ja kõlakujundid.

3. Kanna ülalöeldu alusel järgmised kujundid tabelisse: epiteet, inversioon, helijäljendus, võrdlus, isikustamine, kordus, alliteratsioon, tunderõhuline lause, metafoor, assonants, metonüümia, antitees, parallemism, allegooria.

Kõnekujundid	Lausekujundid	Kõlakujundid

Kirjandis kujundeid kasutades anna endale alati selle kohta aru, mida nendega väljendada tahad. Kui see selge pole, s. t. kui arvad, et nii tuleb lihtsalt «ilusam», siis on parem neist loobuda.

Pea meeles.

Kujund peab sisaldama suhtumist, hinnangut.

Ülesanne 6.

1. Jälgi, kuidas epiteedi valik muudab suhtumist: *tõeline inimene, närune inimene.*

2. Leia järgmistele sõnadele niisuguseid epiteete, mis väljendaksid austavat ja põlgavat suhtumist: *laev, laul, sõna, tahe, relv, jõgi, soov.*

Kujundite oskuslikku kasutamist saab õppida suurtelt kirjanikelt. Selleks peab raamatuid tähelepanelikult lugema.

Jälgi, kui kaasakiskuvalt väljendub kujundi abil vaenu ja ohu aimamine:

Kaugel kiirgasid Lodijärve lossi valgustatud aknad nagu *kassisilmad* metsa mustaval põhjal.

(E. Bornhöhe «Tasuja».)

Ülesanne 7.

1. Leia A. Haava luuletusest «Sinu vanaema» epiteedid ja selgita, kuidas need väljendavad kirjaniku suhtumist. Mõtle oma vanaemale. Võrdle iseenda ja luuletaja suhtumist vanaemasse.

Vanaema, helde, lahke,
oli kallid sinule,

oli sinu lapsepõlve
soojendaja päikene.

Kuis ta, õnnis, pehmel käel
sinu päakest silitas,
armurikkal häälel, sõnal
õpetas ja juhatas!

Kuis ta heldeist silmist läige
langes sinu põuesse;
lustil hõiskasid ja laulsid
nurmel, väike karjane. —

Hauas hingab vanaema,
aga sinu südame
jäänd on läige tema silmist,
tema kuju kullane. —

Kullerkupud, jaanililled
eide haual õitsegu,
tähesära, päikse hiilgus
kallist kalmu ehtigu.

2. Koosta 5 lauset, kasutades mitmesuguseid kujundeid:

3. Selgita, milliseid kujundeid leidub alljärgnevates lausetes. Kuidas need väljendavad kirjutaja suhtumist ja avardavad lugeja mõttekujutust? (Laused on võetud eeltoodud kirjandist «Kui oleksin kosmonaut» — A).

- 1) Põhjatus taevas vilguvad külmalt ja rahulikult tuhanded tähed. 2) Taevas, kõrb ja tähelaev — kõik on vaiksed. Kuid see on petlik vaikus, ootav vaikus. 3) Urin paisub mürinaks, mürin möirgamiseks, liivapilv kerkib halli müürina kõrgusse ja matab laeva silueti enda alla. 4) Laiades pööratavates tugitoolides lamavad oranžides kombinesoonides kaheksa inimest. Raskustungi raudne haare surub neid vastu istmete ülipehmet katet.
4. Koosta lühikirjand kellestki lähedasest inimesest, kirjeldades ta välimust. Pealkirjaks pane «Sellisena seisab isa (ema, vend jne.) mu silme ees». Kasuta kujundeid, ent ära nendega liialda!

3. Mitmesuguste rahvapäraste väljendite (näiteks vanasõnade, kõnekäändude) kasutamine.

Ülesanne 8.

1. Võrdle alljärgnevaid lauseid ja pealkirjasta lahtrid vastavalt *Informatsioonilause* ja *Suhtumislause*. Missugustes lausetes on kasutatud vanasõnu, missugustes kõnekäände?

Ta kuulatab tähelepanelikult. Jaan ei rääkinud midagi.	Ta teritab kõrvu. Jaan ei lausunud musta ega valget.
Olin seal üleliigne.	Olin seal nagu viies ratas vankri all.
Siis sattusime veelgi halvemasse olukorda.	Siis sattusime vihma käest räästa alla.
Targa inimese teod on õiged.	Kel tarkus peas, sel ohjad peos.
Kes ei tööta, see midagi ei saa.	Kes ei külva, see ei lõika.
Ilma vaevata ei saa midagi.	Magajale kassile ei jookse hiir suhu.

2. Anna hinnang rahvapäraste väljendite kasutamise kohta alljärgnevates lausetes.

- 1) Kui aga teen kiirustades nagu alati, siis ongi hunt karjas ning kõik on jälle mokas. 2) Ta tõuseb enne kukke ja koitu ning lõpetab oma töö siis, kui päike on ammu kadunud suure põlismetsa varju. 3) Pärast kolhoositööd võib näha, kuidas ta vehib kodus tööd teha. 4) Klaverimängu peab harjutama hoolega, sest

ega ükski meister taevast kuku. 5) Lisan kiirust ja nüüd läheb mu raudruun läbi õhtuse stepi nagu lepase reega.

3. Koosta lühikirjand teemal «Ruttasin rongile», ilmestades seda rahvapäraste väljenditega.

4. Otsese kõne kasutamine.

Oma mõtteväljendust saame muuta elavamaks ja ilmekamaks, kui vahetevahel kasutame otsest kõnet.

Ülesanne 9.

Tutvu alljärgneva kirjandikatkendiga. Kirjandis on kõne all autori esmakordne esinemine näidendis. Jälgi, kuidas lugeja pannakse kaasa elama lavale mineku hirmule ja ärevusele. Et võiksid veenduda, millist osa etendab selles otsene kõne, esitame kõrvuti sama teksti, kus otsene kõne puudub.

Otsest kõnet kasutatakse

Otsest kõnet ei kasutata

«Eesriie!» — see kostab minu-
ni nagu kusagilt piiritust kau-
gusest.

Kusagilt nagu piiritust kaugu-
sest saan kuulda, et eesriie on
avatud.

Kas tõesti on aeg? Ei, ei, veel
mitte, mingil juhul veel mitte!
Silmade ees läheb kuidagi tu-
medaks, helgivad üksikud val-
gusetäpid. Tunnen, kuidas põl-
vi läbib nõrkusehoog, ja pean
istuma.

«Mine siis ometi juba!» kuulen
nagu läbi une kellegi häält.
Enam ei ole midagi viivitada,
aeg on käes.

Nagu läbi une kuulen kellegi
häält, mis nõuab, et ma juba
lavale läheksin. Enam ei ole
midagi viivitada. Aeg on käes.

Ülesanne 10.

Võrdle tabelis esitatud lauseid ja selgita, kuidas otsene kõne tõstab väljenduse mõjukust.

Kaudne kõne

Otsene kõne

1. Viimseid jõuvarusid kokku
võttes ütles noor kuubala-
ne, et ta ennem sureb, kui
reedab oma kodumaa.

1. Viimseid jõuvarusid kokku
võttes paiskas noor kuuba-
üle huulte: «Kodumaa või
surm!»

2. Ootamatult küsis õpetaja pioneerijuhilt, kas maastikumäng homme ikka toimub.
3. Ta nõudis järelejätmatult, et ma võtaksin raamatu ja läheksin proovile.
4. Siis saabuski Andres ja ütles, et on aeg minema hakata.

Pea meeles.

1. Hoidu otsese kõnega liialdamisest. Kasuta seda ainult ilmekuse tõstmiseks või tegelase iseloomustamiseks.
2. Otsese kõne kasutamine muutub üksluiseks, kui ta esineb pidevalt koos saatesõnaga «ütlemata» (näiteks Jaan ütles: «Tere hommikust!»). Jälgi, milliseid saatesõnu esineb ülalesitatud näidetes.

Ülesanne 11.

Koosta lühikirjand teemal «Õigus oli siiski temal». Põimi kirjandisse otsest kõnet, ent mitte liialdavalt.

5. Tervikpildi laad.

Kujutle, et sattusid suusasõidul suurde põlismaade. Peatud metsa-lagendikul. Ümberringi on lumi, aina lumi. Siin katab ta vatina kuuse-oks, seal ripub ta narmana sarapuuraol. Kristallid säteandavad tuhande-värviliselt päikese külmades kiirtes. Sa kuulatad. Kõik on vaikne-vaikne. Ja siis äkki näed — lagendiku teisel serval... metskits. Ta seisatab hetkeks, kuulatab. Ja sina? Su süda hüppab rõõmust, vaimus-tusel pole piire — sinu vaatevälja kaunistab ju looduse täiuslik ilu.

Kuid äkki... mis see siis on?! Läheduses kõlas lask. Lask ilusal sillerdava värskel tuisklumega talvepäeval... Näen, lumevatt pudeneb kuuselt. Kitseke teeb meeleheitliku hüppe...

Siin rüvetati vaikusemaailma pühadust, rüvetati kaunist loodust! Kuidas ta küll tohtis? Neetud salakütt!

Siin on kaks meeleoluliselt erinevat pilti ja kaks erinevat suhtu-mist: üks äratas sinus vaimustuse, teine viha.

Raamatute lugemisel oled kindlasti märganud, et kirjanikud on sind väga sageli mõjutanud just tervikpiltide valikuga.

Elus ja ka kirjandusteoses esinev tervikpilt iseenesest võib sisal-dada heakskiitu või hukkamõistu. Teisiti öeldes: pilt ise on juba nii-sugune, et ta paratamatult kutsus esile teatud suhtumise.

Ülesanne 12.

1. Iseloomusta kirjaniku suhtumist järgmiste piltide põhjal

a) E. Bornhöhe jutustusest «Tasuja»:

- 1) Vahuri surivoodi ees;
- 2) Metsa talu põletamine;
- 3) Ülestõusu puhkemise pilt;
- 4) Tasuja viimses heitluses Tallinna all.

b) A. Fadejevi romaanist «Noor Kaardivägi»:

- 1) tütarlapsed ja vesiroosid (1. ptk.);
- 2) fašistide käitumine haavatutega (19. ptk.);
- 3) noorkaardiväelaste hukkamine.

2. Leia lugemikus olevast M. Metsanurga romaani «Ümera jõel» katkendist erinevat suhtumist väljendavaid pilte.

3. Missugust hinnangut sisaldab järgmises kirjandikatkendis esita-tud pilt?

Maad kattis tume öö. Tähtedest särav taevas peegeldus õrna

kumaga maapinnale. Ja järsku... Pimeduses löövad särama tuhanded vilkuvad tulukesed. Hurraa! Töötab Leevaku elektri jaam! See sõnum kandus kiiresti üle kogu Eesti. Kuid kärmemini teatest jõudis inimesteni elav tuluke ise. See soojendas ja valgustas inimeste südameid, mõtteid ning meie kaunist kodumaad.

(Kirjandist «Kes Järvesuu poistest meeldis mulle kõige enam».)

6. Sõnade järjekord lauses.

Ülesanne 13.

1. Tutvu alljärgneva tabeliga ja selgita, missugune lahter kuulub informatsioonikeelele ja missugune suhtumisekeelele. Vastavalt sellele pealkirjasta lahtrid.

1. See on minu hea, töökas ja tagasihoidlik ema.	1. See on minu hea ema, töökas ja tagasihoidlik.
2. Karjamaal leidus sihvakas näärikuusk.	2. Leiduski karjamaal sihvakas näärikuusk.
3. Täna püüa oleks ta tahtnud millekski haruldaseks tarvitada.	3. Millekski haruldaseks oleks tahtnud ta täna püüa tarvitada.
4. Ma lähen koju.	4. Koju lähen ma.
5. Täna nad ei tule.	5. Ei nad täna tule.

2. Püüa lugeda tabelis leiduvaid lauseid võimalikult ilmekalt. Kumba lahtri lausete puhul see paremini õnnestus? Selgita iga lause puhul, millest see tingitud võiks olla.

3. Alljärgnevad informatsioonilauseid on nummerdatud nii nagu tabeliski. Moodusta antud lausest tabeli eeskujul suhtumiselause (b) ja too veel üks lisanäide (c).

1. a) Eemalt paistis sinav ja mõõtmatu meri.

b) _____

c) _____

2. a) Meie klassi tuli uus õpilane.

b) _____

- c) _____
3. a) Ta ei oleks võinud selliselt eladeski mõelda.
b) _____
c) _____
4. a) Ma sõidan kolhoosi.
b) _____
c) _____
5. a) See ei lõpe hästi.
b) _____
c) _____

- Näidis. a) Ma sõidan kolhoosi.
b) Kolhoosi sõidan ma.
c) Juba homme asun ma teele.

4. Loe järgmisi lauseid tähelepanelikult ja selgita, millised neist on informatsioonikeeles, millised suhtumisekeeles. Moodusta igast lausest sõnade järjekorda silmas pidades vastupidine: informatsioonilausest suhtumiselause ja suhtumiselausest informatsioonilause.

1. Traktorite remont algab juba homme.
-

2. Alles eile sain kodukirjandi valmis.
-

3. Kommunistliku töö liikumise alal on meie ühiskond jõudnud juba väga kaugemale.

4. Isegi ümber Kuu käis ära üks Nõukogude kosmoserakett.
-

5. Nüüd alles hakkab ma taipama emaarmastuse tõelist suurust.

6. Kõrgushüppe maailmarekord on 2 meetrit ja 28 sentimeetrit.

7. Nad jooksid suurde ja sügavasse lumehange, valgesse ja pehmesse.

8. Mu armas kodu, väikene, seal eemal mäe peal.

9. Tuli soe ja päikesepaisteline kevad.

10. Äsja loetud raamat äratas minus suuri ja ilusaid unistusi.

11. Ja siis ta sõitiski merele.

12. Toime tuleme me oktoobrilaste abistamisega.

13. Võitlus möllas hirmsasti.

14. Ei sobi niisugune käitumine.

15. Taoliste sõnadega äratati teda vahel mõtetest, tõsistest ja sügavatest.

16. Küll Ants endale jalgratta ostab.

17. Ega see pakk kahtkümmend kilo ei kaalu.

Ülesanne 14.

1. Selgita, kas alljärgnevad laused kuuluvad informatsiooni- või suhtumisekeelde. Muuda nad vastupidisteks: informatsioonilauseid suhtumiselauseteks ja vastupidi.

1. Teise päeva hommikul läks Jaan mõisa renti maksma.

2. Korraga hakkas ta pisukest poisikaigast enese käes üles ja alla upitama.

3. Ta silmi mattis pimedus, rinda vajutas jällegi luupainaja, ja kuidagi ei jõudnud ta mingile otsusele.

4. Jaan oli vasika sõime juurde tulnud.

5. Sellega hakkas orjus pihta.

6. Praegu helbitigi uudsejahudest halli rokka; piimatilk oli kasin — sai ju Punu viimase endale —, nõnda läks rokk ilma valgustuseta alla.

7. «Kohe olete teie vana Jaaniga minu ninas kinni,» seletas Eeva ka juba paha meelega.

8. Sõimamise nimetamine ajas Kadri harja päris punaseks.

9. Eeva läks toast tagakambrisse ja ulgus seal; Kadri jäi tuppa ja põrnitses.

10. Ta meel läks õige pahaseks.

11. Jaan oli tulnud hobust ette panema, et metsa minna puid tooma.

(E. Särgava «Ühe härja elulugu».)

2. Tutvu oma kirjanduse lugemikus leiduvate kirjanike elulugudega, püüdes vastused leida järgmistele küsimustele:

a) Missugustes elulugudes on ülekaalus informatsioonikeel, missugustes suhtumisekeel?

b) Kas oleks kohane, kui kirjaniku eluloo ülevaade koosneks ainult suhtumiselausetest? Põhjenda vastust.

3. Mida on silmas peetud «Autojuhi käsiraamatu» sõnastuses?

4. Oletame, et kirjutad seinalehele artiklit tublist kommunistlikust noorest. Mis peaks selles olema valdavam, kas informatsiooni- või suhtumisekeel? Mispärast?

5. Kas alljärgnevates kirjalikes avaldusvormides kasutatakse valdavalt informatsiooni- või suhtumisekeelt? Põhjenda vastuseid.

Telegramm, kiri sõbrale, asutuse silt, loodusluuletus, «Maalri käsiraamat», telefoniraamat, reisikirjeldus, protokoll, matemaatika õpik, rongide sõiduplaan, füüsika tunnikontroll, elulookirjeldus, avaldus, koolikirjand, peokuulutus.

Eespool toodud ülesannete ja näidete varal õppisid tundma, millist osa etendavad meie väljenduses informatsioonikeel ja suhtumisekeel. Oma väljendusoskuse arendamisel võid teha suuri edusamme, kui jälgid tähelepanelikult lugemisvara — ilukirjanduslikke teoseid, õpikuid, käsiraamatuid, ajalehti, seinaleheartikleid, kaaslaste kirjandeid jms. Lugesid pea silmas mitte ainult seda, millest on kirjutatud, vaid ka kuidas on kirjutatud.

II. ERI STIILIDEST

Eelmisest peatükist selgus, et pole sugugi ükskõik, kas me kirjutame seinaleheartiklit või elulookirjeldust, tunnikontrolli füüsikast või kirjandit, koosoleku protokollit või sünnipäevaluuletust emale. Mõistagi on igal nimetatud juhul erinevad eesmärgid. Sellest aga sõltub sõnavalik, lauseehitus, kujundilisus jne., mis omakorda määrab, kas ülekaalus on informatsiooni- ja suhtumisekeel.

Selle mõtte võime ka pisut teisiti väljendada. Nimelt: kirjutamisel tuleb silmas pidada stiili, s. t. keeleliste väljendusvahendite laadi.

Eri stiile on palju. Tähtsamad neist on:

- 1) tarbe- ehk asjaajamisstiil;
- 2) teaduslik stiil;
- 3) publitsistlik stiil;
- 4) ilukirjanduslik stiil;
- 5) kõnestiil.

Tutvume nendega lähemalt.

1. Tarbestiil.

Tarbestiil on aluseks igasuguste ametlike dokumentide ja kirjade (määrused, protokollid, aktid, kuulutused, avaldused, elulookirjeldused jne.) koostamisel. Et ametlikud vahekorrad nõuavad täpsust ja lühidust, peab sellekohastes dokumentides silmas pidama väljendusvahendite ranget asjalikkust.

Selles stiilis on üldise põhimõttena kasutatav ainult informatsioonikeel.

2. Teaduslik stiil.

See väljenduse liik on kasutusel teaduse ja tehnika valdkonnas.

Seepärast on siin nõutav kõigepealt täpsus, mis saavutatakse sõnade range valikuga. Seepärast kasutataksegi teadusekeeles ohtrasti termineid, s. t. väga kitsa tähendusega sõnu, näiteks *kaatet*, *hüpoteenus* (geomeetrias); *elektron*, *volt*, *induktsioon* (füüsikas); *sihtis*, *öeldis*, *lauseõpetus* (grammatikas); *sajand*, *pärisorjus*, *revolutsioon* (ajaloos) jne.

Teaduslik stiil nagu tarbestilgi väldib harilikult tunderohulist sõnastust. Teadusliku stiili aluseks on informatsioonikeel.

Teaduse ja tehnika probleemide üldarusaadav, lihtne ja huvitav esitamine toimub populaarteaduslikus stiilis. Teadusliku stiiliga on siin ühine terminite ja mõistete kasutamine ning neidki tuleb sageli vältida kaudsete selgituste kasutamise teel. Väljenduslaad on vaba ja värvikas, järelikult suhtumisekeelel on siin suurem osatähtsus.

Ülesanne 15.

Nimeta populaarteaduslikke teoseid.

3. Ilukirjanduslik stiil.

Siin antakse inimese mõtteid ja tundeid edasi valdavalt suhtumisekeelt kasutades (võrdle asjaajamis- ja teadusliku stiiliga).

Kui teaduslik uurimus tõestab, siis ilukirjanduslik teos kujutab. Teadlane hoolitseb selle eest, et lugeja kaasa mõtleks, kirjanik aga selle eest, et lugeja esijoones kaasa tunneks, kaasa elaks. Teaduslik uurimus seab oma eesmärgiks lugeja mõjutamise esijoones mõtlemise kaudu, ilukirjanduslik teos aga esijoones tundmuste ja elamuste äratamise kaudu.

Seepärast peab kirjanik arvesse võtma, et ta annaks küllaldast toitu lugeja mõttekujutusele. Kirjanikule ei piisa sellest, kui ta ainult ütleb, et 1905. aastal heideti revolutsionääre vanglasse; seda öeldakse ajaloo õpikus, mille ülesandeks on meile teadmisi pakkuda. Kirjanikul tuleb aga valida teine tee: ta peab lugejale kõnealuselt sündmusest elava pildi esitama.

Ülesanne 16.

1. Meenutage Friedebert Tuglase teost «Meri». Milliseid konkreetseid pilte see teos sisaldab ja millist suhtumist ta lugejas esile kutsub?

Teadlane hoolitseb selle eest, et loetust jääks võimalikult piiritletud ettekujutus, kirjaniku taotlused aga peavad silmas just avarust. Esmajoones avaldub see erinevas suhtumises sõnadesse.

Eespool selgitasime, et teadlasel esinevad sõnad väga kitsas ja täpses tähenduses (ta kasutab sõnu enamasti terminite-na). Kirjanikule on aga omane sõnade avaratähenduslik, kujundiline kasutamine.

Ülesanne 17.

1. Selgita tekstide A ja B najal, kuidas kasutatakse sõnu kitsas ja avaras tähenduses.

A. 26. oktoobri südaööl 1905. aastal puhkes Balti mere idaosas, Soome lahel torm. Tormi tugevus küündis kell 02.00 10—11 pallini. Tormile kaasnesid tugevad sademed (vihma näol). Temperatuur tormi puhkemisel +5°. Avamerel hukkus 2 laeva. Rannikul said mitmed hooned vigastada, paljud puud olid juurtega välja kistud.

B. Kesk pimedat ööd on mere peal torm. See müriseb, raksub, suur mere süda hõõgub ja tuksub. (*Fr. Tuglase «Meri».*)

2. Tihtipeale kasutavad kirjanikud sõnu ülekandelistes tähenduses. Leia niisugused sõnad eespool toodud Fr. Tuglase lausetest (B).

3. Märgi lühendiga sulgudesse, missuguseid alljärgnevatest lausesobib kasutada: a) tarbestiilis (tb.), b) teaduslikus stiilis (td.), c) ilukirjanduslikus stiilis? (il.).

1) Peamised avastused aatomituuma ehitusest on toimunud XX sajandil. () 2) Öhtutaevast riputati roosat õue peale. () 3) Kviitungi saadame järgmise kirjaga. () 4) Hilinenud tellimusi ei rahuldata õigeaegselt. () 5) Öö oli, nagu öeldud, pilvine, taevastume ja täpiline nagu mattane maa. () 6) Romaan kuulub eepikasse. () 7) Psühholoogia uurib inimese vaimse tegevuse seaduspärasusi. () 8) Metsikult plahvatas põlema vihane võitlus-himu. () 9) Raamatukauplus «Võitlev Sõna» avatakse kell 10.30 ja suletakse kell 18.00. Esmaspäeval on äri suletud. () 10) Karburaatori abil reguleeritakse sisepõlemismootori kütterežiimi. ()

4. Kujundilisus on ilukirjanduse (üldse kunsti) tähtsaim tunnus. Selgita, kuidas avaldub kujundilisus järgmistes teostes (katkendites): L. Koidula «Jutt»; E. Bornhöhe «Tasuja» viimane (16.) peatükk; J. Liivi «Peipsi peal»; J. Liivi «Ta lendab mesipuu poole»; Fr. Tuglase «Meri»; A. Fadejevi «Noor Kaardivägi» (I ptk.).

5. Mille poolest erineb ilukirjandus teistest kunstidest: maalikunstist, muusikast, kino- ja teatrikunstist?

6. Kas ajalehes kasutatakse ilukirjanduslikku stiili? Missugustes materjalides? Aga seinalehes?

4. Publitsistlik stil.

Publitsistlikud kirjutised luuakse kaasaja päevakohastel teemadel, mille tõttu nad avaldatakse esmajoones ajakirjanduses — ajalehtedes ja ajakirjades. Toome näite:

Tallinna Vineeri- ja Mööblivabriku tööline Emma Sõrg oleks võinud juba pensionil olla, kuid tema 30 aasta jooksul talletatud töökogemused kuluvad vabrikule marjaks ära ja sorteerija süda ei luba armsaks saanud ametiga hüvasti jätta.

Vineerisorteerija töö nõuab täpset silma ja kiirust. Emma Sõral jätkub mõlemat. Tema ja ta õpilaste pärast võiks vabrik ainult kvaliteetset toodangut anda.

Vineeritsehhi juhataja Hans Horn lausus Emma Sõra kohta: «Ta töötab ja elab kommunistlikult.»

Kommunistliku töö eesrindlase nimetus ongi Emma Sõrale juba antud. Peale selle sai ta mulluste töötulemuste eest vabariigi kutseala parima nimetuse ning rinnamärgi «NSV Liidu rahvamajanduse eesrindlane».

Publitsistikal on ühiseid jooni nii teadusliku kui ka ilukirjandusliku stiiliga. Esimesega ühendab teda arutlev ja tõestav esituslaad. Teiselt poolt aga peab publitsistlik kirjutis mõjutama mitte ainult lugeja mõtteid, vaid ka tundeid. Nii seostub ta ilukirjandusega. Seega kasutatakse publitsistlikus stiilis nii informatsiooni- kui ka suhtumisekeelt.

Publitsistikat ei tohi ära segada teiste ajakirjanduses kasutatavate stiilidega. Nii leiame ajalehest kuulutusi, informatsioonilisi artikleid, mis põhinevad asjaajamisstiili kasutamisel. Näiteks:

Pärast viieaastast eemalolekut pöördus Inglismaalt tagasi Ühendriikidesse Paul Robeson. New Yorgi lennujaamas ütles Robeson ajakirjanikele, et ta lülitub jälle kodanikuõiguste eest võitlemise liikumisse, millest ta on osa võtnud kogu oma elu vältel.

Seoses kanalisatsiooni paigaldamisega Kõo tänaval on Ehitusvalitsusel nr. 131 lubatud sulgeda liikluseks Kõo tänav Kajaka t. ja Linnu tee vahelises osas ajavahemikus 20. sept. kuni 12. okt. k. a. Teaduslike küsimuste valgustamisega seoses kasutatakse ajalehes ka teaduslikku stiili.

Ajalehed avaldavad ka ilukirjandust (jutustusi, luuletusi jms.) — seega leiame ajalehest veel ilukirjanduslikku stiili.

Niisiis võib ajalehest leida näiteid peaaegu kõikide stiilide kohta.

Ülesanne 18.

1. Tutvu lähemalt «Noorte Hääle» värske numbriga ja püüa selle alusel vastused leida järgmistele küsimustele:

- Missuguseid teemasid selles numbris on puudutatud?
- Missuguseid stiililiike esineb (too näiteid)?
- Leia kirjutisi, milles on valdavalt kasutatud informatsioonikeelt.

- d) Leia kirjutisi, mille koostamisel on tugevasti toetunud suhtumisekeelele.
 - e) Missugune kirjutis on kõige elamuslikum? Mispärast?
 - f) Missuguse kirjutise oleksid sa teistiti koostanud?
 - g) Kas kirjutiste pealkirjad põhinevad valdavalt informatsiooni- või suhtumisekeelel?
2. Püüa sedasama selgitada oma kooli seinalehe või almanahhi viimase numbri alusel.
3. Koosta seinaleheartikkel ühel alljärgnevatest teemadest: «Kõige tublim meie klassis», «Nii see enam kesta ei või» (õpilasest, kes on lohakas õppimises või ei pea lugu heast käitumisest), «Tema valiti meie pioneerimaleva esimeheks», «Meie õpetaja tähtis päev», «Kohtusime tubli töömehega».

5. Kõnestiil

Eespool tutvusime nn. kirjastiilidega, s. t. niisuguste stiilidega, mis esinevad kirjanepandud kujul.

Kõnestiili puhul aga antakse mõtteid edasi suuliselt. Talle on oma-
ne suhteliselt vähene rangus: väljendus on ebatäpne, sõnastus mõni-
kord isegi liialdav ja hoolimatu. Sageli kohtame siin kordusi ja mitme-
suguseid kõnelisandeid, mis kirjastiili ei sobi, nagu *kas pole, üks ole, tead, ega midagi, noh, jah, olgu peale jne.*

Kõnestiili laused pole küllalt viimistletud, nad esitatakse välja-
jätetega, tihti peale jääb lause isegi lõpetamata.

Selline teatav tagasihoidlik nõudlikkus kõnestiili suhtes osutub
võimalikuks seetõttu, et kõneleja näeb kuulajat ja võib vajaduse korral
selgusetuks jäänud mõtteid uuesti sõnastada. Pealegi aitavad kõneleja
mõtetest aru saada näoilme, kõnetoon, žestid, hääletoon jms.

Pea meeles.

Kirjandis võib kõnestiili kasutada vaid otseses kõnes kellegi
iseloomustamiseks.

Ülesanne 19.

Selgita alljärgnevate tekstide stiililine kuuluvus.

a) Teenete eest eesti nõukogude kirjanduse arendamisel ja
seoses kuuekümnenda sünnipäevaga autasustas Eesti NSV Ülem-
nõukogu Presiidium Eesti NSV teenelist kirjanikku Martin Rauda
aukirjaga.

b) Teeninduskombinaadi «Ühendus» masinakirjabüroo, Saia
käik 2, teeb elanikkonnale ja asutustele masinakirjatöid eesti ja
vene keeles. Tasumine sularahas ja pangapälekandega.

c) Kolmkümmend kolm korda on juba korraldatud suurjooks
ümber Viljandi järve. Kolmkümmend kolm korda on vabariigi ja
Viljandi parimad pikamaajooksjad sooritanud mehise võistluse.
Aasta-aastalt on laienenud võistlusrinne, suurenenud osavõtjate arv.

Suurjooks on kujunenud omamoodi elamuseks, kus vaetakse
vabariigi pikamaajooksjate talvise treeningtöö tulemusi. Sellest
igakevadisest suurest eksamist ei taha pikamaajooksjaist keegi
eemale jääda.

Tänavune jooks leiab aset NSV Liidu rahvaste III spartakiaadi
õhkkonnas. Seega on suurjooks astunud veelgi sammu edasi —
muutunud spordisündmuseks, millest seekord võtavad osa ka
vennasvabariikide parimad. Seepärast korraldatakse käesoleval
aastal jooks ümber Viljandi järve 12. mail.

d) Varsti on uued ahtelademed maas, pindad võetakse jälle varnast, paarid heidavad kokku, ja edasi läheb öine töötants üle sahiseva vilja, läbi paksu halli tolmu, ning pillimänguks on jälle vartade igavene ja kõigile nii tuttav kilk-kõlk! kilk-kõlk!

Rehepapid teavad palju tontidest jutustada. Öised varjud peidavad nende silmi, öised hääled nende kõryu. Öö peidab oma musta tiiva all palju salapäraseid viirastusi. Unine, poolmagav silm võiks tervet pilti, mida rehealune praegu pakub, suureks viirastuseks pidada. Tõmmuhall, kuni süsimust on terve ruum. Rasvaküünlad tahmaseis laternais oma kurva kollase helgiga on tontide silmad. Kiired, mis neist vaevaga läbi tolmu ruumi poevad, kahvatavad eemal ikka enam ja enam surnukarvalisteks. Pikad laisad varjud roomavad üle põranda, ronivad seinu mööda üles, tõstavad oma hiiglapäid sarikateni. Väljas ulub sügisene tuul, nagu tahtes kogu maailma valu ja viletsust ühises vägevas nutulaulus, maailma ääreni kostvas suures ahastuskisas kuuldavale tuua. Reheväravad nuuksuvad, katus ägab ja oigab, pilved aga puistavad pisaraid alla — ojadena, nagu tahaksid uputusega kõike kinni matta, mis alt mustavast sügavikust nutu ja kaebuse kujul ülespoole kerkib ilmaruumi rahu ja vaikust rikkuma...

Neljas rehi nädalas. Nelja rehe vahel üks öö puhkust. Kaks päeva ja kaks ööd järjestikku rasket tööd, siis üks öö und, ja jälle kaks päeva ja kaks ööd järjestikku rasket tööd. Ning leivakotis aganane leib.

Kilk-kõlk! kilk-kõlk! mats-pots! mats-pots! Juba hakkavad lõõgid siin-seal oma heledat kõla kaotama, juba käib mõni pindapaar nõrgalt potsudes ja matsudes maha.

e) Pärisorjusliku korra kriisi järsk teravnemine Venemaal XIX sajandi keskel ilmnis selgesti ka Eesti alal.

Kuigi siinsed talupojad olid formaalselt pärisorjusest vabastatud, säilis Baltimaadel sisuliselt veel poolpärisorjuslik rõhumine. Talupoegade vabastamine ilma maata oli toimunud üksnes mõisnike huvides ja seepärast halvenes talupoegade olukord veelgi. Talupojad ägasid teoorjuse all. Maatarahva hulk kasvas iga aastaga, ent temal ei olnud võimalusi külast lahkuda ja mujalt teenistust otsida. Talurahvas lootis oma ränkraskele olukorrale kergendust Liivimaa 1849. a. ja Eestimaa 1856. a. talurahvaseadustest. Kuid ka need seadused olid koostatud esmajoones mõisnike huvides ja ei vastanud seepärast talurahva ootustele... Siinsed talupojad nõudsid teorendi ja eelkõige vihatud abiteo kohest kaotamist ning keeldusid neid kandmast... Talurahva rahutused algasid 1858. a.

mais Vaivara ümbruses ja levisid sealt Harjumaale, Järvamaale, Hiiumaale ja Läänemaale.

f)

Elulookirjeldus.

Olen sündinud 23. mail 1939 Pärnu linnas töölis perekonnas. Isa töötas ja töötab praegu Pärnu Lauatehases transporditöölisena. Ema on kodune.

1947. a. astusin Pärnu V 7-klassilisse Kooli. 1948. a. alustasin õpinguid ka Pärnu Laste-Muusikakoolis. Lõpetanud 7-kl. kooli, astusin 1954. a. Pärnu I Keskkooli. Samal aastal võeti mind vastu ÜLKNÜ ridadesse. 1954. a. kevadel lõpetasin muusikakooli. Keskkooli lõpetasin 1958. a. ja sügisel sooritasin sisseastumiseksamid Ed. Vilde nimelisse Tallinna Pedagoogilisse Instituuti. Praegu õpin 3. kursusel. Valdan eesti ja vene keelt; soome ja inglise keelt olen võimeline lugema sõnastiku abil.

Peale minu on perekonnas veel kaks tüdart ja kaks poega. Oed Malle ja Anu õpivad veel keskkoolis. Vend Tiit lõpetas 1960. a. keskkooli ja töötab Pärnu Vineeri- ja Suusavabrikus. Vend Margus õpib Tallinna Kunstiinstituudis 2. kursusel.

Tallinnas

13. oktoobril 1960.

A. Rünkaru.

g) Ja tead, ega midagi, siis läks sõit aga igavese kiiruga edasi, kuni jõudsime... noh, see jäev... tead küll... Viljandist edasi... Sinihallikule. No on see alles tore koht... on küll väike järv, aga pagana sügav. Ega seal ei tohi niisama... peab olema väga ettevaatlik... alles hiljuti ühega jälle õnnetus. Ja vesiroose... Küll on alles ilus... eluilmas ei unusta... on alles loodus.

Ülesanne 20.

1. Meenuta, mida on räägitud VIII klassi kirjanduse lugemikus kirjanduse stiilidest, eriti realismist ja romantismist.

Mille poolest realism erineb romantismist?

3. Selgita, missugune stiililine erinevus on järgmistel lausetel:

a) See kuusk on jube kõrge.

b) See kuusk on teistest 5 meetrit kõrgem.

c) See kuusk sirutub sinitaeva avaruste poole.

4. Kirjuta järgmised laused vähemalt kolmes erinevas stiilis:

a) Läksin järve äärde kell 8.00 ja tulin tagasi kell 21.30.

b) Mulle tuli vastu tüse mees.

c) Varblane istus puuoksal.

5. Koosta 6—7-lauseline humoristlik kirjeldus ühel allesitatud teemadest. Ülejäänutega tee sedasama suuliselt.

Lapse esimesed sammud. Kassi ja koera kaklus. Poisike õpib jalg-rattasõitu. Buss tegi järsu pidurduse. Tuul haaras kübara.

6. Kujutle, et pimedal hilisõhtul viibib metsamajakases kolm inimest: üks realistliku, teine romantilise ja kolmas humoristliku ellusuhtumisega. Järsku kostab väljast öökulli «uhuu! uhuu!» Kuidas sinu arvates igaüks neist reageerib, s. t. kuidas ta ennast väljendab žestide ja sõnadega?

III. KUIDAS END STIILILISELT HÄSTI VÄLJENDADA

Keeleõpetuse tundides oled sa õppinud, kuidas sõnu õigesti kirjutada, käänata ja pöörata, kuidas lauseid moodustada, kirjavahemärke kasutada jne. Seal juhendusid sa mitmesugustest keelereeglitest.

Need reeglid on ka hea stiili viljelemise aluseks. Kuid ainuüksi neist ei piisa. Peab teadma ka tähtsamaid stiiliõpetuse nõudeid, millega alljärgnevas tutvumeги.

1. Kirjuta lihtsalt ja loomulikult!

Mõned õpilased kirjutavad ilutsevalt või vastupidi — risuselt, nii nagu kunagi ei räägita. Hoidu sellest, kirjuta loomulikult, nii et võid sedasama samas sõnastuses teistele jutustada.

Ära usalda ainult oma silma! Loe kirjutatu pärast valjusti üle. Kõrv aitab leida ebasobiva sõna, lauseehituse vea, halvasti kõlavad sõnaühendid, mida silm sageli ei märka.

Ülesanne 21.

1. Kummas tulbas esitatud laused on stiililt paremad? Põhjenda.

1. Meie koolil on televiisor.	1. Meie kool omab televiisorit.
2. Eile toimus koondus.	2. Eile viisime koonduse läbi.
3. Otsin teatripiletid.	3. Otsin piletid teatrietendusele.
4. Ants Jõgi on meie klassi õpilane.	4. Jõgi, Ants on meie klassi õpilane.
5. Meie pioneerisalk kogus vanaraua.	5. Meie pioneerisalk teostas vanaraua kogumist.
6. Meie kolhoosis on palju põllutööriistu.	6. Meie kolhoosis on palju põllumajanduslikku tehnikat.

Järeldus: Stiilipuhtamad laused on tulbas.

2. Missugust stiililist ebakõla märkad alljärgnevates lausetes? Paranda need.

Mina olen alati püüdnud seada endale positiivse kangelase eeskujuks.

Mari Pae on täiesti positiivse iseloomuga inimene.

Päike paistab võrratult, mis on nii võluv.

Olen viibinud palju kordi ema tööpostil, kus on igati huvitav.

2. Leia niisugune väljenduslaad, mis sobib kirjutise sisuga.

Hea stiil on alati sisukohane, s. t. kooskõlas kirjutise sisuga.

Kui sa oma kirjandis kirjeldad auto remontimist ja teed seda ilutsevalt, siis on see ebakohane. Kevadist tärkavat loodust aga ei sobi kujutada tuimasõnalise ükskõiksusega. (Meenuta, mida me eespool rääkisime informatsiooni- ja suhtumisekeelest; väljenduslaadi üle otustades peame seda silmas pidama.)

Ülesanne 22.

1. Selgita alljärgnevate kirjandikatkendite alusel:

- a) missugune on väljenduslaad (elamuslik, asjalik, jm.)?
- b) missugustes katkendites on kasutatud valdavalt informatsiooni- ja missugustes suhtumisekeelt? Kuidas suhtumisekeele kasutamine avaldub?
- c) missugustes katkendites on kasutatud valdavalt ilukirjanduslikku stiili?

Kirjuta järeldus iga lõigu kohta selleks, ettenähtud ridadele.

1) Vana seinakell käib aeglaselt oma lõputut rada. Jään teraselt kuulutama: tikk-takk, tikk-takk. Mulle näib, et kella mono-

toonne heli muutub elavamaks ja kiiremaks. Aeg ruttab ja inimene peab ruttama, et ajast mitte maha jääda. Meenuvad Kortšagini sõnad: «... ja elama peab rutates, sest see võib lõppeda mõtetu haiguse tagajärjel või katkeda õnnetu juhuse läbi.»

Näidis.

a) Väljenduslaad on elamuslik; b) valdav on suhtumisekeel, mis avaldub tervikpildi laadis, seinakella kirjelduse sõnavalikus (tikk-takk, seinakell käib lõputut rada); c) stiil on ilukirjanduslik.

2) Pimestavalt valge laboratoorium. Millestki ei märka, et on tegemist keemiaga. Mugavates nahkpolsterdusega tugitoolides istuvad operaatorid. Undavad mõöduriistad, lambid pilgutavad oma värvilist silma. Ja seal olen mina. Valge kitliga, käsi lülitusnappudel, pilk naelutatud aparaatide osutitele. Käsil on ülikeerukas operatsioon. Kas õnnestub või mitte? See küsimus vaevab mind. Žurnaali on kirjutatud: seeria A 583, katse A 28. 28. kord. Kas õnnestub või mitte?

3) «Millist soengut soovite?» küsin. «Palun pisut lühemaks,» vastab ta. Lõikamistöö tehtud, läheme kraani juurde. Keeran vee parajaks, palun kliendil istet võtta ja pesen ta pea. Siis asume jälle vanale kohale, ma võtan tüki vatti, asetades selle kõrvadele, et soe aur, mis juukseid kuivatab, ei teeks kõrvadele liiga. Siis asetan võrgu juustele. Nüüd palun kliendil kuivatusaparaadi alla asuda. Niimoodi, järk-järgult hakkab valmima soeng.

4) Kevad! Imekaunis, lõhnav, sillerdav kevad! Kuidas võiksin ma armastada midagi rohkem kui seda õrna valget lilleõit kivi varjus, rohkem kui seda sametist sammalt puude vahel, rohkem kui seda lille- ja vaigulõhnade värsket segu? Võiksin elada ainult sellest ilust enese ümber, vajamata enam midagi muud.

5) Kui tore on seista maja kuuendal korrusel ja vaadelda ümb-
rust! Ümberringi kerkivad majad nagu seened peale vihma. Öhku
rebestavad tornkraanade sihvakad nooled. All mürisevad ja vea-
vad tohutuid plokke võimsad veoautod nagu sipelgad. Maja taga
lööb ekskavaator oma kihvad sitkesse maapinda. Tõusva päikese
kiirtes säravad hoonete ülemised korrused. Algab uus töörohke
päev. Kaunilt sillerdab päike helikopteri rootoril, mis tõstab vastas-
majale uut korterit.

6) Siia kooli tulime mõlemad ühel ajal. On esimese septembri
hommik. Koolimajas liiguvad juba üksikud inimesed. Oma klassi
ukse avasin sellel hommikul kõige esimesena. Rõõmsad päikese-
vihud liuglesid juba põrandal ja seintel. Klass oli rõõmus. Ta
ootas juba uusi külalisi. Ma astusin ühe lähema pingi juurde ja
küsisin temalt: «Kes saab sinu omanikuks?»

Pink vaikis. Ka tema mõtles vist selle küsimuse üle.

Varsti kostis koridorist rõõmsaid hüüdeid ja juttu. Ma astusin
akna juurde.

Mõne aja pärast avanes ka meie klassi uks ja sisse astus rühm
tütarlapsi. Nad olid kõik rõõmsas meeleolus. Mind nähes nad koh-
metusid ja jäid ukse juurde seisatama. Ma sain aru, et need on
mu uued klassikaaslased. Vähehaaval tulid teisedki õpilased koha-
le ja klass täitus rõõmsa suminaga. Mõni minut enne tunni algust
astus klassi õpetaja. Tema kõrval seisis tütarlaps. See tütarlaps
saigi mu pinginaabriks.

Me istusime samasse pinki, millega varem juttu ajasin.

2. Leia kirjanditeemasid, mis on kooskõlas ülalesitatud katkendite väljenduslaadiga, ja kirjuta need töövihikusse. Teema järel sulgudesse märgi katkendit tähistav täht.

Näidis. «Ja lõpuks ta saabus — imekaunis kevad» (c).

3. Väljendu selgelt ja täpselt!

Oled kindlasti näinud, kuidas paekividest müüri laotakse. Enne järjekordse kivi paigalepanemist veendutatakse selle sobivuses — müür tuleb muidu näotu.

Niisama on lood ka meie väljendusega. Sõnad on nagu kivid müüris, neidki peab valima, et nad mõtet täpselt ja selgelt edasi annaksid. Opilaste kirjanditest aga ilmneb, et just sellega ollakse sageli kimpus.

Kui tähtis on sisule kõige enam vastava sõna (väljendi) leidmine, seda selgitagu järgmine ülesanne.

Ülesanne 23.

1. Missuguse sõnaga võib iseloomustada töolist, kui ta:

- A. ei tooda praaki (näiteks teadlik tööline) ();
töötab väga palju ();
tahab võimalikult paremini töötada ();
ei jää kunagi tööle hiljaks ();
märkab oma töös mitmesuguseid peensusi ();
püüab töövõtteid lihtsustada ();
on palju aastaid viljakalt töötanud ();
tunneb kaasa töökaaslaste muredele ();
on kaitsnud tööliklassi huve ().

Leia antud sõnade hulgast (B) sobiv ja kirjuta see õigesse kohta sulgudesse (A).

B. korralik, osav, tubli, suurepärane, oivaline, võimekas, virk, teadlik, usaldusväärne, püüdlük, eeskujulik, hinnatav, karastatud, kogunud, teenistusvalmis, armastatud, auväärne, usin, agar, innukas, noble, vilgas, toimekas, aktiivne, väsimatu, taiplik, vilunud, oskuslik, loov, abivalmis.

2. Selgita, missugune erinevus on järgmistel sõnadel töötama tähenduses. Koosta vähemalt 5 lausenaidet.

töötama, looma, välja töötama, tööd tegema, ette võtma, toimetama, õiendama, korda saatma, viljelema, täitma, teenima, lahendama, püstitama, hoolitsema, muretsema, sooritama, kätte võtma, rünnakule asuma, tööle anduma, tööle pühendumine, oma kohustust täitma.

3. Millistes lausetes esineb väljenduslikke ebatäpsusi. Kõrvalda vead.

1) Puude vahelt laskuvad alla päikesekiired, mis teevad metsa veelgi ilusamaks.

2) Älpinistid laskusid mägedelt.

3) Rändlõunaparv laskus meie laevale.

4) Männimets on nagu helerohelise sametiga üle külvatud.

5) Männimets on nagu helerohelise sametiga kaetud.

6) Metsaserval siristas ööbik.

4. Paranda järgmised laused.

1) Põllumajandus ongi peamine tööstusharu, näiteks kust me saame selle igapäevase leiva, eks see toodetakse teraviljast.

2) Kui ma püüan, siis saavutan minagi kindlasti sihi.

3) Nad esitavad ettepanekuid, et inimeste töö muutuks lihtsamaks ja kergemaks. Nad sooritavad kangelastegusid tööpostidel.

4) Loodame, et iga aastaga järjest kasvab põllumajanduse areng. Seega muutub ka inimeste elu paremaks ja kogu töö mehhaniseeritakse.

Täpsust taotledes ära satu teise äärmusse — piasjadeni tungiva ülitäpsuseni. Näiteks: «Kiudpilved liiguvad *tuule mõjul* hõljudes edasi.»

Ülesanne 24.

Mis on järgnevat lausetes üleliigset? Kriipsuta alla.

1. Mets oli väga ilus ja ta lõi väga hea meeleolu inimesele. 2. Maas kasvavad sihvakad kuused sirutusid nooltena ülespoole. 3. Kalad, kes vees ujusid, helkisid päikesekiirtes. 4. Kaldalt nägime valget jõepõhja, ainult jõe põhjas olevad kivid olid mustad.

4. Väljendu lühidalt, väldi paljusõnalisust.

Kirjandite sagedaseks veaks on paljusõnalisus. Selle põhjuseks on enamasti mõtete ähmasus ja laialivalgumine.

Ülesanne 25.

Missugused alljärgnevatest lausetest on stiililt head, millised mitte? Paranda (punktiga b tähistatud) laused.

-
-
-
-
-
3. Lainel on väga palju raskeid töid, iga aasta võtab ta neid endale veel juurde, sest ta usub ennast, et ta täidab kõik endale võetud kohustused ja kuna selleks on vaja armastust oma töö vastu ja tugevat tahtejõudu, ületab Laine kõik raskused ja on valmis vastu võtma jälle uusi raskusi.
-
-
-
-
-

4. Need lüpsjad, keda Helve on õpetanud, hakkavad ka juba saavutama sama taset, mille Helve on juba saavutanud.
-
-
-
-

Kirjandi koostamisel võib tekkida küsimus: kas eelistada lühikest või pikka lauset? Vaatame, kuidas toimivad suured sõnameistrid. Nende teostes ei ole lause pikkus hoopiski juhuslik, vaid enamasti sõltuv kujutatava sisust.

Tuletame meelde, kuidas A. H. Tammsaare kujutab Andrese ja Krõõda Vargamäele jõudmist.

See oli läinud aastasaja kolmanda veerandi lõpul. Päike lähenes silmapiirile, seistes sedavõrd madalas, et enam ei ulatunud valgustama ei märke ronivat hobust, kes puutelgedega vankrit vedas,

ei vankril istuvat noort naist ega ka ligi kolmekümmelist meest, kes kõndis vankri kõrval.

Varsti jõudsid teelised mäerinna külale, et päikeses hellelendama löid mehe nägu — laiavõitu, tugevate lõuapäradega, terasilmadega, lühikese, kuid tiheda musta habemega —, naise nukrad silmad, look ja hobuse kikkis kõrvadega pea.

«Seal ta ongi, see Vargamäe,» lausus mees ja näitas käega üle soo järgmise väljamäe poole, kus lõimitas rühm madalaid hooneid.

Nagu märkate, on laused pikad, mõte areneb samm-sammult, nagu toimus uuele kodule läheneminegi.

Päralt jõudnud, leidsid Andres ja Krõõt eest õnnetuse: lehm oli sohu kinni jäänud. Oli vaja kiiresti tegutseda. Meeleolu muutus ärevaks.

Kodus oli aga peremeest ja perenaist marjaks tarvis, muidu oleks pidanud minema kas või mujalt abi otsima. Karjane tuli parajasti nuttes koju: vana Maasik jäänud lepiku alla sisse. Iniseb, sikutab oma koibi, aga edasi ei saa. Sees mis sees! Jääb kas või igaveseks sinna, kui inimesed ei aita...

Märkasid erinevust lausestuses? Püüa seda lähemalt selgitada.

Niisugust kooskõla sisu ja meelega ning lausestuse vahel on saavutanud oma kirjandis ka paremad õpilased. Toome sellekohase näite (teema — «Kui oleksin meremees»):

Sõit jätkub. Seisan kaptenisillal ja vaatan, kuidas laev künnab aeglaselt, ent kindlalt peegelsiledat merepinda. Hakkame troopikasse jõudma, millest annab tunnistust üha kõrvetavam kuumus. Võib arvata, et Aafrika rannik ei või enam kaugel olla — seal kusaigil sinetava horisondi taga.

Niisiis Aafrika. Neegrid. Oleme mustal mandril. Lossitakse vilja. Seda teevad inimesed, mitte kraanad.

Ülesanne 26.

1. Leia eelmise kirjandikatkendi alusel, kust algab teine meelega. Millega see on põhjendatud?

2. Loe läbi lõik «Tasuja» XV peatükist alates sõnadest «Oodo oleks heameelega kohe täku selga hüpanud...» kuni sõnadeni «Rohked vahid valvasid müüri.» Mille poolest kummagi lõigu meelega erineb ja kuidas see peegeldub lausestuses?

Pea meeles.

Pika lause koostamine sageli ebaõnnestub — mida ulatuslikum on lause, seda raskem on mõttelõnga valitseda. Seepärast ole pikade lausete suhtes ettevaatlik ja eelista kahtluse korral lühikest.

Ülesanne 27.

1. Paranda järgnevad laused nii, et mõte muutuks selgeks.

a) Meremehe elukutse meeldib mulle sellepärast, et nad saavad väga palju rännata ja näha, käivad läbi paljud maad ja mered.

b) Ma ei ole kunagi võtnud raamatukogust luuletuskogu, kuid lugedes Juhan Smuuli luuletust «Järvesuu poiste brigaad» tundsin, kuidas see mind haaras, sest seal on räägitud paljudest tublidest inimestest, kuid kõige eredamalt jäi mulle meelde Paul Külviija.

2. Kirjuta lühikirjand teemal «Saabusin koju», milles oleks kaks osa: a) pikem rongi- (bussisõit); b) päralejõudmine ja kohtumine vastutunud koduste ja sõpradega. Püüa luua kujutluspilt sõidust ja päralejõudmisest. Kumbas on rohkem vahelduvust? Püüa erinevate meeleolude edasiandmisel kasutada vastavat lausestust.

5. Sõnasta mõtted ladusalt! Koosta ilmekad ja mõtteselged laused!

Ülesanne 28.

Mille poolest allpool esitatud laused on stiililt halvad? Paranda laused.

Paistab külma päike, mis sillerdab okstel oleval lumel.

Lume helel dal taustal torkavad silma nüüd eriti tumedatena tunduvad oksad ja puude tüved.

Sügispäikese säras sätendavad veeloigud.

Kask raputab kõigile korjamiseks oma kuldseid lehti, mis sarnanevad kuldrahadega.

Õositi on juba öökülmad.

Kui usud oma võimetusse, võiksid värssegi kirjutada.

Looduses oli sellel hommikul lausa võluv olla.

6. Kasuta rikkalikumat sõnavara!

Hea stiili arendamine on mõeldamatu ilma sõnavara rikastamiseta. Mida rikkalikum on sõnavara, seda suuremad on võimalused mõtete täpsemaks ja ilmekamaks väljendamiseks. Sõnavara rikkus sõltub sünonüümide tundmisest.

Ülesanne 29.

1. Tuleta keeleõpetuse õpiku najal meelde, milliseid sõnu nimetatakse sünonüümideks.

2. Millistes alljärgnevates sõnades väljendub: ühtlane kiirgamine (a); ebaühtlane kiirgamine (b); milliseid sõnu võib kasutada inimeste omaduste väljendamiseks (c)? Märgi sõna järel sulgudesse vastavalt a või b, võimaluse puhul ka c.

särama (), sätendama (), sädelema (), kiiskama (), välkuma (), välgatama (), vilksatama (), sähvatama (), läikima (), hülgama ().

3. Millistes sõnades väljendub: a) pealiskaudne rõõmutunne, b) valmistus, c) rõõm suure saavutuse puhul? Märgi sulgudesse vastavalt a, b või c.

juubeldama (), rõõmust hõiskama (), lõbutsema (), rõõmustama (), pühitsema (), võidutsema (), triumfeerima (), lustilik olema ().

4. Missugune alljärgnevast kolmest sõnast väljendab: a) võimet kaua vastu pidada; b) võimet füüsilist pinget taluda; c) seesmist vastu-
pidavust?

kannatlik, visa, väsimatu.

5. Milline järgnevatest sõnadest väljendab: a) kõige suuremat lugu-
pidamist; b) kõige suuremat hukkamõistu? Kriipsuta alla vastavalt ühe
(a) ja kahe (b) joonega.

nooruk, täitsamees, lõngus, piimahabe, noormees, nolk, kollanokk

6. Kas ööbik kudrutab, laksutab või siristab? Öigele sõnale tõmba
joon alla.

7. Mille poolest need väljendid omavahel erinevad? Too igäihe
kohta lausenäide.

*julge võitleja, vapper võitleja, tubli võitleja, sangarlik võitleja,
ennastohverdav võitleja, tõeline võitleja, alistamatu võitleja, kohutav
võitleja*

8. Leia sünonüüme sõnale *terav*, mis esineb järgmistes tähendustes:
*terav vikat, terav valu, terav nägemine, terav maitse, terav olu-
kord, terav nuga, terav kokkupõrge*

9. Leia alljärgnevatele sõnadele sünonüüme:

vallatlema _____

särama _____

tahtma _____

tark _____

vaikne _____

kiire _____

vaenlane _____

tuline _____

teade _____

väike _____

söök _____

rääkima _____

pime _____

vana _____

10. Pane alljärgnevas tekstis tähele kirjaniku rikkalikku sõnavara. Kirjuta välja sõnad, millega on nimetatud: a) inimest, b) karu. Mis teosest katkend pärineb?

Nüüd rebis sulane suure jahinoa piiskopi vöölt ja astus karule vastu, teda teravasti silmitsedes. Mesikäpp urises vihaselt... Vahur lipitses silmapilgu tema ümber. Korraga haaras ta raudsete sõrmedega elaja kõrist kinni ja tõukas talle jahinoa tera täiesti rindu. Aga surmavalt haavatud loom võttis vastase palavasti kaissu. Inimene ja kiskja veerlesid maas. Murtud raod ragisesid, peene liiva

tolm keerles üles, kuuldus segane pool-lämbunud rõhin ja mömin — siis kerkis võitja-inimene, kriimustatult ja löhkiste riietega püsti ja vaatles võidurõõmuga võidetud vaenlase mürakallist, surmakrampides tukslevat keha.

a) _____

b) _____

11. Meenuta, milliste sõnadega väljendab J. Liiv luuletuses «Rändaja» järgnevas märgitud nähtusi ja mõisteid. Luuletuse väljend märgi vastavale reale.

sadas lund _____

söömata _____

eksisin _____

sõbralikult _____

avatakse _____

tütarlaps _____

kuuma _____

meeldiv lõhn _____

hea leib _____

lahke perenaine _____

abikaasa _____

reisija _____

vanemad _____

äratas _____

12. Leia sünonüüme järgmistele sõnadele J. Liivi luuletusest «Sügis».

igav _____ liiv

tühi _____ väli

taevas pilvine _____

üksik metsatee _____

pedak _____ heleroheline

kask kuldkollane _____

13. Millises luuletuses esinevad järgmised sõnad (sulgudes on antud sünonüümid):

nutad (kaebad), hingevalu (muret), ennemuistsest (kunagisest), isandaks (välitsejaks), lõunavalgust (õnne), üle õitsva Eestimaa (üle õnneliku Eestimaa).

14. Jälgi alljärgnevate lausete sõnavara. Paranda laused, kõrvaldades üleliigsed sõnakordused ning muud stiililised ja sisulised vead.

a) Ta tahtis saavutada oskuse mõista kunsti ja ta teadis, et ta peab selle saavutama.

b) Kuid paljudes kapitalistlikes riikides on töölised töötud. Nõutakse streikide ja demonstratsioonide abil tööd.

c) Olen maal elanud ja südamelähedaseks on saanud maatöö ning kavatsen ka endale valida elukutse, mis on seotud maaga.

d) Minu ema sai küll koolis käia, kuid ka temal tuli katkestada vahel õppimine, sest isal ei jätkunud raha. Meie õppimisvõimalusi ei saa nende õppimisvõimalustega võrreldagi. Meil toimub õppimine tasuta, kuid nemad maksid kõrget hinda selle eest, et nad saaksid õppida.

e) Arst — see sõna kõlab uhkelt minu huulil. Selleks tahaksin saada, see töö toob rahvale suurt kasu. Tahaksin saada just selliseks arstiks, kes mõtleb teistele, aga mitte iseenele.

f) Kuigi kalurite töö kergendamiseks on välja mõeldud mitmesuguseid kergendusi, siis sellest hoolimata tahaksin kalurina töötades mõelda ja konstrueerida midagi kergendavat kalurite töös.

g) Oma tööpostil olles ei märkagi vahel piasasju, millest võib tulla suur puudujääk minu töösse. Kui olen müüja, siis pean arvestama ka ostjaskonna vajadustega. Kui ostjaskond on väga suur, siis ostjaskonna poolt nõudmised on veel suuremad.

IV. OPTIME KASUTAMA STIILIKUJUNDEID

1. Kõnekujundid.

Ülesanne 30.

1. Süvene leheküljel 32 toodud katkendisse romaanist «Mahtsa sõda» («Varsti on uued ahtelademed maas...»). Jälgi, kuidas autor on elulise pildi sõnadesse valanud. Sõnade kunstipärase kasutamise teel on ta lugeja ette mananud kõik, mida ise nägi, mõtles ja tundis.

2. Missuguses vahekorras on vaadeldavas katkendis informatsiooni- ja suhtumisekeel? Millist stiili on kasutatud?

3. Meenuta, mida eespool rääkisime sõnade kasutamisest avaramas ja kitsamas tähenduses.

4. Mõttele väljendi *reheväravad nuuksuvad* tähenduse üle selles katkendis. Kuidas sõna *nuuksuma* iseloomustab rehepeksupildis kujutatud olusid ja autori ideed?

5. Leia katkendist teisi näiteid sõnade kasutamise kohta avaramas tähenduses ja ebaharilikus seoses.

Sõna kasutamist avaramas, piltlikus tähenduses nimetame kõnekujundiks.

Pea meeles, et kujundite kasutamine ei tähenda paljasõnalist ilutsemist. Iga kujund väljendab kindlat suhtumist, näiteks austust, vaimustust, põlgust, vihkamist, rõõmu, kaastunnet jne.

Ülesanne 31.

1. Selgita, kuidas avaldub kujundilisus A. Kitzbergi teoses «Räime-Reeda 10 kopikat».

2. Võrdle alljärgnevaid kirjandikatkendeid. Leia neist kujundeid ja anna hinnang, kumma lahtri katkendites on kujundeid kasutatud oskuslikult.

1. Sul on kindlasti meeles, kuidas haarasid teoliste väsinud käed rukkipeadest ning nürinenud sirp lõikas kõrsi. Sa mäletad, kuidas hommikust õhtuni tantsis orjade seljas kupja vihane piits. Sa tead ka seda, kuidas orjad tegid oma nüridest sirpidest teravad mõõgad ja tõusid üles oma rõhujate vastu. Nad võitlesid ja võitsid. Sa ei näinud enam orje, vaid vaba ja võitmatut rahvast. See rahvas ei taha, et maa kohale kerkiks sõja ähvardav pilv, mis hävitaks ja purustaks kõik, mis on aastasadade jooksul inimeste poolt loodud.

2. On hiline õhtutund. Istun mere ääres. Päike saadab oma viimased punakad kiired üle tukkiva merepinna.

3. Mäletan hästi seda päeva, millal astusin esimest korda üle kooliukse läve. Astusin aralt, surudes tugevasti oma tillukesse pihku sooja emakätt. Nii algab iga väikese tüdruku ja poisi suure elutee üks väikene teerada.

4. Istun videvikus, silme ette ilmub tema — minu soojasilmne memm.

5. Nagu esimeselgi tööpäeval on ka täna varajane hommikutund, kuid pole enam kevad oma helerohelises kostüümis, vaid kuldkollane sügis.

6. Mind vaimustab muusika — see helidesse peidetud imepärane keel.

1. Meri — see on ääretu veeväli, mis on suurem maismaast. Ja siis, kui märatseb torm, vahutab ta nagu keev veepada, mis on tulel. Meri ei kee ja tema all ei ole tuld. See on tuul, mis kisub endaga kaasa vett, moodustades tohutu kõrgeid laineid.

2. Aastasadade vältel elasid inimesed pimeduskatte all. Usk tegi laastavat tööd inimsüdametes, kuid meie esiisad võitlesid helgema tuleviku eest ning nad saavutasid selle, mille eest tuhanded andsid kõige kallima, oma elu. Kuid inimkond ei piirdu sellega, vaid tahab, et maailmas ei möllaks sõjad.

3. Päike tõuseb kui suur tõllaratas üle silmapiiri ja kuldab kogu maa oma kiirtega üle. Tuhanded kastepiisad helgivad ja sillerdavad sulle vastu ning üksik õunapuuke avab oma kaunid õrnroosad õied.

4. Päike kõrvetas maapinda nagu tulikuum süsi. Ainuski pilvesagar ei puistanud ühtki karastavat pisarat janust kõrbeva looduse peale.

5. Lained veerevad mürisedes üksteise otsa, vesi pulbitseb, tuul kihutab lainete harjadelt üles veepiisku ja vähtu. Taevas kihutavad pilved, valades alla ämbritäite kaupa vett.

6. On hommik. Kuldne päike paistab ja rõõmsad linnud sädistavad oma muretut laulu.

Ülesanne 32.

1. Milliseid kõnekujundeid tunnend? Kasuta nende meenutamiseks 8. kl. kirjandusõpiku abi (ptk. «Kirjandusteooria mõistete sõnastik»).

2. Väljenda järgmised laused nii, et neis esineks kõnekujundeid (võib esitada ka mitme lausena). Kriipsuta kujund alla ja märgi lause järel lühendiga, missugune kujundeist on epiteet (e.), võrdlus (vrdl.), isikustamine (is.), metafoor (mf.), metonüümia (mn.).

Tuul puhus mütsi peast ära.

Päike loojub.

Turul on palju askeldavat rahvast.

Päike paistis viljaväljade kohal.

Maantee kulgeb läbi põldude, külade, metsade ja üle mäeküngaste.

Tänaval on elav liiklemine.

Algas uus päev.

Saabus öötund, uinun.

3. Täienda alljärgnevaid-lauseid nii, et nad ilmekamaks, kujundilisemaks muutuksid.

Lund sadas.

Korstnast tõusis suitsu.

Lennuk lendab.

Ülesanne 33.

Täienda järkevaid lauseid tabavate epiteetidega.

Tütarlaps kõnnib rukkipõllu ääres.

Aknast paistis päikesekiir ja valgustas tuba.

Kolhoosipõllul kasvab vili.

Näidis. Oma hilissügisel jalutuskäigul jõudsime aasani, mis avanes meie silme ees kireva vaibana.

3. Lõpeta alljärgnevad laused võrdlustega.

Vahetunni ajal oli klassituba kihinat-kahinat täis _____

Nüüd hakkas aga ristirüütelite laager kihama _____

Usin töönimene on _____

Meenub üks mu koolivend, kes oli visa ja järjekindel _____

Pakane paugub aiateibais _____

Sajab tihedat lund _____

Meie linnas kerkib uusi maju _____

Avar rukkiväli lainetab _____

Vihma kallab _____

Eemalt vilgub tuletorn _____

Ülesanne 35.

1. Moodusta lauseid, milles esineks isikustamisi, kasutades alljärgnevaid sõnaühendeid. Isikustamistele tõмба joon alla.

Pilved (tervitavad, rändavad, viipavad, reisivad);

varjud (magavad, tukuvad, hiilivad, roomavad);
puu (vajub unne, tunneb igavust, jäi alasti, väriseb);
põllud (ohkavad kergendatult, vabastasid end viljakoormast, on
langemas talvele sülle);
oja (vingerdab, ootab, läheb);
mets (vaikib, kõneleb, salapäratseb);
tuul (kurjustab, vallatleb, vihastab, heitleb);
taevas (on rahutu, murelik, erutatud).

2. Koosta suuline lühikirjand teemal «Talv ulatab sügisele käe».
Kirjandis kasuta eelnevas moodustatud lauseid.

3. Moodusta 6 lauset, milles isikustamine väljendab: tormist merd,
valju tuult, keskpäevapäikest, raagus puud, hirmu, muret.

4. Mille poolest erineb võrdlus isikustamisest?

5. Moodusta lauseid, milles asenda järgmised isikustamised sisuli-
selt samalaadsete võrdlustega:

Tuline viha kihutas ta südant.

Vesi veeretab neid kaldale ligemale.

Hommik saabus linna — päike ronis üle majade katuste.

Miks sa nutad, lillekene?

Näidis. Ta muutus kurjaks, nagu oleks viha ta südant kihutanud.

6. Leia alljärgnevatest näidetest isikustamisi ja võrdlusi. Tõmba kujunditele eri värvi pliiatsiga joon alla. Milles seisneb nende osa luheja kujutluste rikastamisel?

Ma ihkasin näha ta tukkuvat pinda kui magava hiiglase raudriides rinda ja kuulata laineid, mis veerevad randa kui tuiskavad leegid, mis raksuvad, mis kirglikult kutsudes tuksuvad, mis müriinal maltsarannale vaovad ja siis jälle kiiresti kaovad kui vägi, mis taganeb vaenlase eest, või põdrakari läheb põleva padriku seest!

«... mustad varjud magasid väljade peal.»

«Ja seal need suured võõramaa laevad kui hiiglaluiged kesk laineid käivad.»

«Oi seda valu minu südame sees — külma ja teravat nagu need rauad, musta ja sügavat nagu need hauad, või nagu meri seal hauadade taga...»

«Kaisuta, vaba ning vihane torm, kaisuta mind!»

«Ah, kui kaugele veerevad vahused lainete harjad kui kiskjad metsaliste karjad või kui võitlevad sõjaväed!»

«Mere peal tekivad orud ja mäed; lained langevad, nõrkevad, kangevad, tõusevad, tungivad, pilguks siis hanguvad, kui haiged pöörlevad, kui rullid veerlevad, kui vihased sihisejad ussid siis keerlevad, oiates rannale vaovad, kaljut kui vasar'tega taovad ja raovad ning siis jälle oiates kaovad!

(Fr. Tuglas «Meri».)

7. Leia ülalesitatud katkendist tabavaid epiteete ja kirjuta need välja koos sõnadega, mille juurde nad kuuluvad.

8. Moodusta 8 lauset, milles esineks võrdlusi ja isikustamisi. Kasuta seejuures järgmisi sõnaühendeid:

rändavad pilved, puudelt mahavarisevad lehed, nende kirev värv, üksik lilleõis, külmad vihmahood, hommikune härmatis, telefonitraatides ja puuokstes vihisev tuul, lahkuvad rändlinnud, rahutu meri, vastu tuult käiv inimene, koristatud viljapõllud, põldudel töötavad inimesed, viljaga täidetud salved.

9. Koosta lühikirjand ühele antud teemadest: «On saabunud sügis», «Sügis kolhoosipõllul», «Suve ja sügise kahekõne», «Oktoober väljas». Kasuta rohkesti epiteete, isikustamisi ja võrdlusi. Enne kirjandi töövihikusse kandmist koosta mustandvariant.

Ülesanne 36.

1. Moodusta antud võrdlustest metafoore:
Päike sätenas taevas nagu sinitaeva silm.

Koerad hakkasid kiljuma nagu õuekellad.

Tummade vahimeestena seisid kuused mäerinnakul.

Kui muinashiid silmitseb Toompea meie päevade uut ja tärkavat elu.

Pikad kui hõbeniidid jäljed on uisuteel.

Näidis. Küllap seal keegi oli juba uisutanud: pikad *hõbeniidid*
jäljed tunnistasid seda selgesti.

2. Moodusta antud metafooridest võrdlused (metafoorile tõmba
joon alla):

See julge mees on tõeline lövi.

Väike suliskuu es mehike istus puuksal.

Pirita klooster, mineviku tumm tunnistaja, paelub loendamatu turis-
tide tähelepanu.

Ja algaski lõikus sel ääretul viljamerel.

Näidis. Puuksal istus tilluke varblane *nagu suliskuu es mehike*.

3. Leia, missugune antud näidetest sisaldab metafoore, missugune võrdlusi ja missugune isikustamisi ja märgi oma otsus töövihikusse järgmiselt:

- a) _____
b) _____
c) _____

a) Kas lauluallikas
külmas põhjatuules
minu rahva meelese
oma kastet ei vala?
(Kr. J. Peterson.)

b) Aed lehkab sõnniku ja õite lõhnast,
muld must kui siid — siin hool ja õnnistus...
(J. Liiv.)

c) Mina istun toas muredes;
omakasu läheb mööda teed;
omakasu haugub õue all,
omakasu vahib väraval...
(J. Liiv.)

4. Määra Kr. J. Petersoni oodis «Laulja» kõik tuntud kõnekujundid ja kriipsuta need alla. Joonele märgi kujundi nimetus.

Nii-kui vahuse jõe _____
mürisevad lained, _____
mis kalju pealta _____
langevad oru sisse; _____
nii kui taeva pikne _____
musta pilvede alla _____
hirmsasti kargatab: _____
nõnda on jooksmas laulu _____

ilus tuline oja. _____

Nii kui valguse allikas _____

seisab austud laulja _____

oma vendade keske'ella. _____

Kärgatab pikne —

ja metsad on vait: _____

laulja on tõstmas _____

oma häält, valamas _____

suusta laulukastet. _____

Ja tema ümber,

vait kui merekaljud, _____

rahvad on kuulamas. _____

Ülesanne 37.

1. Alljärgnevas on esitatud Ed. Vilde «Mahtra sõjast» pärinevaid lauseid. Nad sisaldavad nii metafoore kui ka metonüümiaid. Leia need. Märgi kujundid lühenditega (mt., mn.) joonele lause järel nende esinemise järjekorras.

Varsti on uued ahtelademed maas ja edasi läheb öine *töötants* üle sahiseva vilja, ning *pillimänguks* on jälle vartade

kõigile nii tuttav kilk-kõlk! kilk-kõlk! _____

See siretav *tulikuul* seal hallil taevaserval, see on neile öistele *töötontidele* kohutavaks märgutuleks, et neid juba uus, niisama ränk tööjärg ootab. _____

Võõrad *vallad* olid sõna pidanud, nad tõttavad Mahtra meestele appi. _____

See oli *vihalaine*, mis rahvast üle käis. _____

Lõugadega oleme juba palju ära teind, kätega mitte kanapesagi. _____

Soldatid murdsid meeleheitliku täägivõitlusega rahvavallist ühes kohas läbi ja tormasid värava poole. _____

Ärge varastage mõisahärra ööd, nagu te tema päevi varastate!

2. Leia P. Haavaoksa luuletusest «Kevadvärsid» kõik tuntud kõnekujundid. Selgita ühtlasi, kuidas need aitavad avada luuletuse sisu.

Kevadõhk. Sulatuul. Metsade sinetus. _____

Vastpestud valgete pilvede vinetus. _____

Kevad on soontes ja kevad on ajudes, _____

kevad on urbadest nõtkuvais pajudes. _____

Kevad on katustel, undavais traatides, _____

hoolikalt tõrvatud kaluripaatides. _____

Veed aina tormavad, veed aina vulavad. _____

Viimased räitsakad langedes sulavad. _____

Lauda ees karjamees kõneleb naistele:

«Istume, noorikud, päikesepaistele!»

* * *

*

Õhtune sadu viis viimase lume. _____

Kinkudel koidiku õhetav jume... _____

Mühavad metsad ning kutsuvad rajad. _____

Hääled ja lõhnad ja kilked ja kajad. _____

Päikese keegi on surunud põue, _____

villega keegi sind meelitab õue. _____

Keegi su varvastelt paisati üles, _____

liiritab-lõõritab sinavas süles. _____

Keegi sind tuuseldab, raputab õlast:

«Vaimustu, vaimustu laulude kõlast!»

Naeratlev kevadneid ütleb sind saates:

«Küll aga täna on julgust su vaates!»

3. Leia Ed. Vilde «Mahtra sõja» rehepeksupildist (vt. lk. 32) 5 kõnekujundeid sisaldavat lauset. Kirjuta need välja ning märgi kujundi nimetus (lühendiga).

is. e. mf. e.

Näidis: Öö peidab oma musta tiiva alla palju salapäraseid viirastusi.

2. Kõlakujundid.

Ülesanne 38.

1. Laienda järgmistes lausetes esitatud mõtteid, ilmestades neid kõlakujunditega. (Võib esitada ka mitme lausena.)

1) Kutsun kanu — nad tulevadki.

2) Inimestest tulvil buss alustab sõitu.

3) Öörahu on kätte jõudmas.

4) Ärkan hommikul.

5) Rong sõidab.

6) Sajab äikesevihma.

7) Tuppa kostab tänavakära.

8) Vahetund lõppes.

2. Milliseid kõlakujundeid on kasutatud «Mahtra sõja» rehepeksupildis? Selgita nende mõju.

3. Lausekujundid.

Ülesanne 39.

1. Mõlemas allesitatud tekstis esineb sõnade kordamist. Põhjenda, kummas on see õigustatud.

a) Varsti sai kuu täis. Mulle teatati, et ma saan koju.
Koju! Ometi kord koju!

b) Enne päikesetõusu tõuseb kalur, et minna paadiga kalale.

2. Leida korduse kasutamist Ed. Vilde «Mahtra sõja» rehepeksupildis (vt. lk. 32). Kirjuta need lausetena välja.

3. Jälgi, kuidas kordus aitab kirjandi sisu mõjuvalt esile tuua. Ja jällegi möödusid aastad, hoopis erinevad eelmistest. Ja jällegi kuulan teatud kellaajal samme trepikojast. Endiselt peseb ta kaua ning põhjalikult käsi, endiselt puruneb selge veejuga ta kätel tuhandeks killuks. Need suured, pahklikud, raualõhnalised käd...

(Jutt on töölt koju saabuvast isast.)

4. Selgita alljärgnevate kirjandikatkendite stiililisi puudusi.
- 1) Jõe kaldal kilkasid ja hullasid lapsed. Kõrgel, metsast ümbritsetud kaldal valitses üldine rõõm... Üldises rõõmus kerkis esile vaidlus, mis üha kasvas nagu vihmapilv selgesse taevasse.
 - 2) Inimesed imetlevad imeilusat parki. Suvel on siin ilus rohelus. Kadrioru rand on ilus ka talvel.
 - 3) Jõgi oli nii peegelsile ja läbipaistev, et võis näha põhjas olevat punast liiva.
 - 4) Kaldalt kostis hüüe, mis kordus mitu korda.
 - 5) Puude oksad on kaardus ja tundub, nagu oleks neil nii raske seda kandamit kanda.

5. Kunstikavatsuslikku kordust kasutades muuda järgmiste lausete mõte ilmekamaks. (Võib esitada mitme lausena.)

- 1) Öö oli nii vaikne.
-
-

- 2) Miks isa koju ei tule?
-
-

- 3) Mis ma nüüd küll tegin!
-
-

- 4) No ütle, mis sinuga juhtunud on!
-
-

5) Tõuseb tume ja tormine öö.

6) Uni ei tule.

7) Kuulake kevade kutsuvat hüüdu!

8) Kas mäletad veel seda ilusat päeva?

6. Jälgi korduse kasutamist A. Kitzbergi teoses «Räime-Reeda 10 kopikat». Missugust osa see teose mõtte avamisel etendab.

Ülesanne 40.

1. Muuda inversiooni (sõnade ebatavaline järjekord) kasutamise teel alljärgnevad laused mõjukamaks, ilmekamaks.

1) Siis meenus ilus ja lõpmata kallis mälestus.

2) Kas võib kunagi unustada oma nii lahket ja südamlitku vanaema!

3) Ikka mäletan sind, mu iidne ja võimas Toompea!

4) Siis ihkasin ma näha võimsat ja raevutsevat merd.

5) Meie silme ees avanes mõõtmatu ja avar stepp.

6) Kas sa nüüd saad aru oma rängast ja eksitavast veast?

7) Kunagi ei unusta ma seda paeluvat ja erutavat vaatepilti.

8) Vaevalt tahaksime meenutada seda koletislikku ja hirmsat sõda.

2. Nimeta loetud paladest ilmekamaid inversioone. Missugune mõju neil on?

SISUKORD.

I.	Informatsiooni- ja suhtumisekeel	3
1.	Sõnavalik	10
2.	Kujundite valik	12
3.	Mitmesuguste rahvapäraste väljendite (näiteks vanasõnade kõnekään- dude) kasutamine	15
4.	Otsese kõne kasutamine	17
5.	Tervikpildi laad	20
6.	Sõnade järjekord lauses	21
II.	Eri stiilidest	26
1.	Tarbestiil	26
2.	Teaduslik stiil	26
3.	Ilukirjanduslik stiil	27
4.	Publitsistlik stiil	28
5.	Kõnestiil	31
III.	Kuidas end stiililiselt hästi väljendada	35
1.	Kirjuta lihtsalt ja loomulikult!	35
2.	Leia niisugune väljenduslaad, mis sobib kirjutise sisuga!	36
3.	Väljendu selgelt ja täpselt!	39
4.	Väljendu lühidalt, väldi paljusõnalisust!	41
5.	Sõnasta mõtted ladusalt! Koosta ilmekad ja mõtteselged laused!	43
6.	Kasuta rikkalikumat sõnavara!	46
IV.	Õpime kasutama stiilikujundeid	52
1.	Kõnekujundid	52
2.	Kõlakujundid	65
3.	Lausekujundid	66

Экспериментальная рабочая тетрадь по обучению стилистике

На эстонском языке

Toimetaja H. Lindaru

Ladumisele antud 6. II 1964. Trükkimisele lubatud 26. II 1964. Paber 60×84, 1/16.
4,3 trükipoognat. Formaadile 35×45 kohaldatud trükipoognaid 9. MB-00761. Tellimise nr. 164. Tiraaz 600. Tasuta. Trükikoda nr. 30 Raplas.

TASUTA

ARM

A-25818

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00465815 1